

KS. IRENEUSZ WERBIŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

werbum@umk.pl

Kazimierz Lubowicki, *Elementy duchowości w liturgicznych obrzędach sakramentu małżeństwa w Kościele zachodnim*, Wrocław 2012, 555 s.

Książka ta należy do serii pt. Źródła Duchowości Małżeńskiej, która ukazuje się pod redakcją naukową o. Kazimierza Lubowickiego. Wspomniana seria dzieli się na pięć części: I. Pismo Święte, II. Teksty patrystyczne, III. Magisterium Kościoła katolickiego, IV. Liturgia sakramentu, V. Mistrzowie życia duchowego. Dotychczas w trzeciej części obejmującej magisterium Kościoła katolickiego ukazały się dwa tomy. Pierwszy obejmuje teksty z lat 306–1879 od Synodu w Elwirze do papieża Leona XIII (Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2012, 339 s.). Drugi obejmuje teksty z lat 1888–1938 od papieża Leona XIII do papieża Piusa XI (Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2012, 397 s.). Omawiana książka jest pierwszym tomem z czwartej części.

Jest to bardzo sumienna praca źródłowa, oparta na tekstach liturgicznych, które autor zgromadził i przetłumaczył na język polski oraz udostępnił badaczom, umieszczając je w aneksie do swojej książki.

Streszczając owoc badań udostępionych w tej publikacji, należy powiedzieć, iż ukazuje ona w jej kolejnych rozdziałach (1) Słowo Boga i (2) słowa człowieka oraz (3) relację z Bogiem i (4) relację z człowiekiem. Oczywiście, ze względu na poruszany temat jest to słowo do małżeństwa (małżonka) i o małżeństwie (małżonku) oraz relacja małżeństwa (małżonka) z Bogiem i relacje współmałżonków między nimi.

Charakteryzując publikację szerzej, należy stwierdzić, iż pierwszy rozdział omawia źródła biblijne liturgicznych celebracji sakramentu małżeństwa. Należy mówić o pozytywnym zaskoczeniu, gdyż wbrew głoszonym opiniom, teksty i ceremonie liturgiczne są bardzo intensywnie nasycone tekstami biblijnymi stosowanymi wprost i pośrednio. Autor ukazuje konkretne teksty biblijne, które legły u podstaw duchowości małżeńskiej. Oprócz tekstów autor uwzględnił w swoich badaniach odniesienia do postaci biblijnych oraz do wydarzeń biblijnych.

W drugim rozdziale autor analizuje przekaz pozawerbalny obecny w obrzędach sakramentu małżeństwa od początku Kościoła aż po dzień dzisiejszy. Wydobywa elementy duchowości oblubieńczej (gesty i słowa) z obrzędów liturgicznych małżeństwa przed Soborem Watykańskim II. W szczególności sposób omawia *velatio nuptialis* oraz *prostratio* na błogosławieństwo. W drugim zaś paragrafie tego rozdziału studiuje znaki liturgiczne wprowadzone w obrzędach sakramentu małżeństwa odnowionych po Soborze Watykańskim II. W szczególności sposób zajmuje się obrzędami w języku włoskim. Słuszna decyzja, gdyż są one najbardziej oryginalne i bogate duchowo. Studiuje też obrzędy stosowane w krajach języka francuskiego. Chociaż paragraf jest obszerny, to jednak pozostaje niedosyt, gdy chodzi o kraje języka angielskiego.

Po omówieniu biblijnych źródeł liturgicznych celebracji sakramentu małżeństwa autor zajął się pozawerbalnym przekazem obecnym przy zawieraniu tego sakramentu. Analiza tekstów liturgicznych wywodzących się z różnych epok pozwoliła autorowi na wyciągnięcie wniosku o stopniowej przemianie dzięki Ewangelii, ludzkiej świadomości, przy czym zwłaszcza w średniowieczu dostrzegano bliższe więzi ludzkiego ciała i ducha; obrazował to głównie gest symbolicznego przykrywania małżonków ślubnym welonem wyrażający też zaślubienie samemu Bogu (s. 81). W każdym bądź razie analizowane teksty liturgiczne akcentują przeżywanie w sposób intensywny zakorzenionej w Bogu małżeńskiej miłości wyrażanej jednak w sposób dyskretny (s. 92). Zwracając uwagę na teksty liturgiczne przy zawieraniu sakramentu małżeństwa wydawane po Soborze Watykańskim II, autor wyraża opinię, że w niedługim czasie można spodziewać się odnowionych obrzędów tego sakramentu odzwierciedlających bardziej niż obecnie jego znaczenie dla życia duchowego.

Nie można bowiem zapominać o całym dziedzictwie ubiegłych wieków, które podkreślały ścisłą więź zaślubionych z Bogiem (s. 95).

Trzeci rozdział książki ukazuje małżeństwo jako rzeczywistość nadprzyrodzoną. Autor ukazał oryginalne połączenie – narzucone wręcz przez styl życia małżeńskiego – tego, kim Bóg jest wobec małżeństwa oraz kim powinni być małżonkowie wobec Boga. Miejsce Boga w życiu małżeńskim o. Lubowicki określa słowami zaczerpniętymi z tekstów liturgicznych: Twórca (w sensie *cerator et dispositor, conservator et defensor*) oraz wzorzec (w sensie *Indivisa Unitas* oraz *Christi et Ecclesiae Sacramentum*). Natomiast małżonków w relacji do Boga ukazuje jako sługi Boga oraz uczestników życia Bożego.

Czwarty rozdział ukazuje codzienność życia małżeńskiego w świetle wymagań i inspiracji, jakie płyną z liturgii sakramentu małżeństwa w Kościele Zachodnim. Znow trzeba stwierdzić, że pojmowanie życia małżeńskiego jako rzeczywistej drogi do świętości nie jest osiągnięciem ostatecznego półwiecza. Teksty liturgiczne, począwszy od najbardziej starożytnych, świadczą, że ta świadomość była zawsze obecna w liturgii Kościoła. Można wręcz powiedzieć, że nawet wcześniej była bardziej intensywna, gdyż nie była przytłumiona fałszywym rozumieniem rzeczywistości cielesnych, jak to ma miejsce w czasach nowożytnych.

Temu bardzo skrupulatnemu studium towarzyszą umieszczone w drugiej części książki teksty źródłowe. Znajdujemy tam tekst w języku oryginalnym danego dokumentu (najczęściej po łacinie, ale też w języku francuskim i włoskim) oraz jego tłumaczenie na język polski. Tłumaczeń dokonał sam autor. Dokumenty są ułożone od najbardziej starożytnych (VI wiek) aż po ostatni tekst opublikowany w 2011 roku. Zasadniczo żaden z tych dokumentów nigdy nie został przetłumaczony na język polski. Dzięki pracy o. Lubowickiego nie tylko teolodzy duchowości, ale nawet liturgiści polscy otrzymują dostęp do wyjątkowo ważnych tekstów źródłowych.

Książka charakteryzuje się badawczą rzetelnością, kompetencją i sumiennością wydobywania wielu szczegółów. Stawiane tutaj twierdzenia i tezy są należycie uwiarygodnione odpowiednimi przywołaniami tekstów źródłowych i przypisami. O. Lubowicki posiada umiejętność wyrowadzania syntetycznych wniosków, podczas gdy jego wywód na temat

duchowości małżeństwa i rodziny jest zawsze logiczny i spójny. Pomimo znacznych trudności podjęcia do badanego tematu, który wydawać by się mógł znany i już zaprezentowany, o. Lubowicki potrafił w swojej monografii wykazać wiele wątków nowych, dotychczas nieznanych, zwłaszcza tych, które wynikają z liturgicznych obrzędów sakramentu małżeństwa w Kościele Zachodnim.

O. Kazimierz Lubowicki ukazuje ścisłą więź duchowości chrześcijańskiej z liturgią Kościoła. Duchowość nie jest zawieszona w próżni, lecz jest kształtowana przez liturgię, w której wiara jest przeżywana. Ponieważ autor zajmuje się duchowością małżeńską, dlatego łączy ją z liturgiczną celebracją sakramentu małżeństwa. U podstaw naukowych badań i refleksji autora znajduje się istotne założenie, iż dogłębne poznanie liturgicznych tekstów obrzędu sakramentu małżeństwa i w konsekwencji ich rozumne przeżywanie będzie kształtować duchowość małżonków.

Teologia duchowości uprawiana przez o. Lubowickiego bazuje na natchnionych tekstach biblijnych. W ten sposób spełnia ona podstawowe wymagania dobrej teologii, dla której Pismo Święte jest duszą. Do słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym sięga autor poprzez teksty liturgiczne sakramentu małżeństwa. Dochodzi do istotnego spostrzeżenia, że od początku Kościoła obrzędy sakramentu małżeństwa są w intensywny sposób przesycone Pismem Świętym. Autor analizuje lektury biblijne stosowane w obrzędach. Aby ułatwić analizę obrzędów po Soborze Watykańskim II, zestawia je w obszernej tabeli. Analizie poddaje też wszystkie odniesienia biblijne zarówno w formularzach mszalnych używanych przy zawarciu sakramentu, jak też w modlitwach obrzędu małżeństwa. Znajduje się w nich opis wesela w Kanie Galilejskiej, ale także (co jest bardzo interesującą rzeczą) opisy wyjścia z niewoli egipskiej i rozmnożenia chleba przez Pana Jezusa. Oprócz opisów wydarzeń przedmiotem jego refleksji są postaci biblijne, do których nawiązują teksty sakramentu małżeństwa: prarodzice, święte kobiety (Rachel, Rebeka i Sara oraz Lea i Rut), małżeństwa (Tobiasz i Sara, Abraham i Sara, Izaak i Rebeka, Jakub i Rachel), patriarchowie (Abraham, Izaak i Jakub) oraz osoby udzielające błogosławieństwa (Izaak, Jakub i Mojżesz).

Badania o. Lubowickiego rzucają nowe światło na teologiczną interpretację małżeństwa. U podstaw tej pogłębionej interpretacji znajdują się biblijne teksty, które autor przedstawił w pierwszej części swojej pracy.

Szkoda tylko, że nie poszedł dalej w swojej refleksji w tym kierunku, żeby wyprowadzić bezpośrednio z przytoczonych odniesień biblijnych refleksję ubogacającą teologię duchowości małżeństwa. Wydaje się na przykład, że ukazanie sakramentu małżeństwa i duchowości małżonków w świetle wyzwolenia z niewoli lub w świetle cudu rozmnożenia chleba, byłoby niezwykle interesujące.

Nowe akcenty w teologii duchowości przedstawione w pracy o. Lubowickiego to przede wszystkim ukazanie niezwykle zażyłości i więzi małżonków z Bogiem. Tę więź wyrażało tak zwane *velatio nuptialis* polegające na przykryciu ślubnym welonem męża i żony. Oboje, tworząc jedność małżeńską, są w tym sakramencie poślubiani Bogu. Autor zauważa przy tym, że uroczystego błogosławieństwa „wolno udzielać” nowożeńcom tylko wówczas, gdy małżeństwo zawierane jest po raz pierwszy, ponieważ sakrament małżeństwa jest pełnym symbolem wyłącznej miłości, jaka łączy nas z Bogiem.

Przyjęcie sakramentu małżeństwa i życie w małżeństwie jest formą służby Bożej. Małżonkowie są sługami Boga i uczestnikami życia Bożego. Ich służba wyraża się przede wszystkim w przekazywaniu życia ludzkiego i trosce o to życie. Na podstawie badań o. Lubowicki dochodzi do stwierdzenia, że małżeństwo samo w sobie jest rozumiane w liturgii i w teologii jako „służebnica” Boga i Jego „oblubienica”.

Duchowym centrum małżeństwa jest Bóg, a nie człowiek. O. Lubowicki podkreśla, że Bóg jest twórcą małżeństwa i jest w nim stale obecny jako *conservator* i obrońca. Liturgia sakramentu małżeństwa stawia Pana Boga na pierwszym miejscu życia małżeńskiego. Małżonkowie muszą pozostać na drugim miejscu w relacji do Boga.

Obecność Boga na pierwszym miejscu w codzienności życia małżeńskiego umożliwia realizację podstawowego powołania chrześcijańskiego, jakim jest powołanie do świętości. Przy zachowaniu zasady prymatu Boga i łaski małżeństwo sakramentalne staje się zwyczajną drogą do zbawienia. Tę drogę charakteryzuje realizm duchowy, który uwidacznia się w tym, że droga doskonałości proponowana małżonkom obejmuje zarówno to, co cielesne, jak i to, co duchowe w człowieku. Równocześnie wymaga, aby każda z tych rzeczywistości była przeżywana w sposób prawdziwie ludzki, a więc zarówno w ciele, jak i w duszy.

Dla dalszego rozwoju teologii duchowości małżeńskiej duże znaczenie mają umieszczone w drugiej części książki teksty źródłowe. Znajdujemy tam zarówno tekst w języku oryginalnym danego dokumentu (najczęściej po łacinie, ale też w języku francuskim i włoskim) oraz jego tłumaczenie na język polski. Autorem tych tłumaczeń jest sam o. Kazimierz Lubowicki. Dokumenty są ułożone od najbardziej starożytnych (VI wiek) aż po ostatni tekst opublikowany w 2011 roku. Zasadniczo żaden z tych dokumentów nigdy nie został przetłumaczony na język polski. Dzięki pracy o. Lubowickiego nie tylko teolodzy duchowości, ale nawet liturgiści polscy otrzymują dostęp do wyjątkowo ważnych tekstów źródłowych.

Niezwykle ważnym w teologii duchowości jest zagadnienie podjęte przez o. Lubowickiego o małżeństwie jako rzeczywistości nadprzyrodzonej. Autorowi chodzi tu o wykazanie, że małżeństwo nie jest tylko czysto ludzką instytucją. Podstawę źródłową do poznania nadprzyrodzonej rzeczywistości małżeństwa stanowią tu także teksty liturgiczne. Nawiązując do tych tekstów, autor stwierdza, że w odniesieniu do małżeństwa, Bóg jest *Creator et Conservator*, a więc Stwórcą i Zachowawcą. Bóg bowiem tworzy każde małżeństwo, będąc przy tym „żywą ikoną życia małżeńskiego” (s. 120). W oparciu o bogaty materiał źródłowy autor w sposób jak najbardziej kompetentny wykazał, że począwszy od *Sakramentarza* z Werony aż po najnowsze rytuały liturgii sakramentu małżeństwa akcentowana jest jedność małżonków i miłość lub pokój, których dawcą jest Bóg. Rytuał włoski z 2004 roku wskazuje na Jezusa Chrystusa, który zjednoczył małżonków w świętym przymierzu umacnianym Eucharystią (s. 125). Z kolei najnowszy rytuał obowiązujący od 2011 roku w Kanadzie zwraca uwagę, że podstawowym źródłem szczęścia w małżeństwie jest miłość męża i żony do Boga, toteż teksty liturgiczne ukazują drogę do ściślejszej relacji z Bogiem, prosząc jednocześnie o Jego obecność w życiu danego małżeństwa (s. 129). Posoborowe rytuały, jak słusznie podkreśla autor, akcentują oblubieńczy wymiar miłości Boga jednego w Trójcy Osób objawiony w Jezusie Chrystusie; wykazują one, że małżeństwo jest sakramentem związku Chrystusa z Kościołem (s. 141). Na przestrzeni dziejów, jak dowodzi o. Lubowicki, liturgia dostrzegająca w małżonkach sługi Boga i uczestników Jego tajemnic. Najwcześniejsze teksty liturgiczne podkreślają, że bycie sługami Boga nie ogranicza się tylko do wypełnienia

określonych zadań, a więc zrodzenia i wychowania potomstwa, lecz musi z konieczności prowadzić do większej troski o wewnętrzną dojrzałość. Jednocześnie też teksty sprawowania obrzędu sakramentu małżeństwa, jak wnioskuje autor, zwracają uwagę na fakt, że życie małżeńskie jako Boża rzeczywistość powinno być przeżywane z Bogiem i po Bożemu, a także w perspektywie zjednoczenia z Bogiem w wieczności i zbawienia (s. 151). Wyrażają to doskonale modlitwy przy poświęceniu obrączek ślubnych, jak też tekst błogosławieństwa sypialni małżonków.

Mile zaskakuje rozdział końcowy traktujący o odniesieniach tekstów liturgicznych do codzienności życia małżeńskiego. Okazuje się, że zagadnienia tu poruszane mają ogromne znaczenie dla teologii duchowości, szczególnie gdy chodzi o osiągnięcie doskonałości i świętości na drodze życia małżeńskiego. W oparciu o analizę tekstów liturgicznych autor doszedł do wniosku, że droga doskonałości zaproponowana małżonkom obejmuje sferę cielesności, jak też ich ściśle duchowe przeżycia. Wszystkie też ich życiowe doświadczenia powinny mieć charakter prawdziwie ludzki. Swoje wnioski o. Lubowicki wyraża w ten sposób: „Prawda przeżyć małżeńskich w ciele weryfikuje się tym, czy rodzą się one z tego, co duchowe, i w tym, co duchowe, znajdują odbicie, zaś prawda małżeńskich przeżyć duchowych weryfikuje się tym, czy znajdują one realne odbicie w przeżywaniu tego, co cielesne” (s. 199). Jest rzeczą oczywistą, że „dar ciała”, o którym mówią księgi liturgiczne, jest darem integralnym, bowiem ciało nie może być oderwane od człowieka. W każdym bądź razie, jak wykazał autor, liturgia Kościoła patrzy na „dar ciała” w małżeństwie w sposób jak najbardziej pozytywny, a najważniejsze księgi akcentują misję, która została zlecona małżonkom. Chodzi tu o realizację „świętych zadań wyznaczonych przez Boga” (s. 167). Księgi liturgiczne proszą też Boga o pomoc dla małżonków we wszystkich sprawach, także gdy chodzi o dobra doczesne, ale zwłaszcza o dobra nadprzyrodzone.

Podkreślić należy, że praca o. Kazimierza Lubowickiego jest pierwszą tego rodzaju powstałą na gruncie polskim. Dotychczas nie zajmowano się przeprowadzaniem badań, które pozwalają głębiej spojrzeć na liturgiczne obrzędy sakramentu małżeństwa z perspektywy całych dziejów Kościoła katolickiego na zachodzie. W świetle tych badań autor umiejętnie odkrywa i systematyzuje Bożą wizję życia małżeńskiego w świetle

tekstów liturgicznych. W jego przekonaniu sama natura tekstów liturgicznych w sposób zdecydowany różni się od jakichkolwiek innych tekstów, bowiem w liturgii słowo „urzeczywistnia to, co oznacza”, stąd też badając te teksty, pochylamy się nad działaniem Boga w świecie. W tym przypadku badane teksty liturgiczne uświadamiają nam, co Bóg czyni dla małżeństwa przez posługę swego Kościoła (por. s. 13). Nie potrzeba dodawać, że papież Benedykt XVI uzmysłowił światu ogromną wartość tekstów liturgicznych, widząc w nich wprost przyszłość wiary i Kościoła.

Przyznać trzeba, że książka o Kazimierza Lubowickiego zawiera bogactwo tematyki z zakresu życia duchowego w liturgicznych obrzędach sakramentu małżeństwa w Kościele zachodnim. Można z całą otwartością powiedzieć, że wspomniana pozycja stanowi niezwykle ważne i doniosłe studium z teologii duchowości małżeńskiej. Jej zawartość treściowa nie może być pomijana przez tych, którzy w przyszłości zajmować się będą problematyką chrześcijańskiego życia duchowego małżonków w świetle ksiąg liturgicznych Kościoła.